

ИКОНОМИЧЕСКИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА: КРИЗА, ШОКОВЕ, ПРЕСТРУКТУРИРАНЕ, ПОЛИТИКИ

На 19 ноември 2020 г. се проведе Шестата научна конференция от поредицата „Икономически предизвикателства“, организирана от катедра „Икономикс“ към Университета за национално и световно стопанство. Тазгодишното издание беше на тема „Икономически предизвикателства: криза, шокове, реструктуриране, политики“ и за първи път се проведе изцяло в дигитална среда.

От името на ректорското ръководство на УНСС участниците в конференцията бяха приветствани от *проф. д-р Даниела Иванова* (в.и.д. зам.-ректор по учебната работа). Приветствия поднесоха също деканът на Общоекономическия факултет *проф. д-р Маргарита Атанасова* и в.и.д. ръководител на катедра „Икономикс“ *доц. д-р Стела Ралева*.

Основен акцент в програмата, включваща доклади на 40 изследователи от различни български академични институции, бяха ефектите и мерките за справяне с последиците от глобалното разпространение на COVID-19 в социалната, икономическата и бизнес средата. В докладите бяха засегнати проблеми, свързани с дигиталната трансформация на стопанствата, иновациите, кръговата икономика и зелените модели на управление, корпоративната социална отговорност. В научния форум се включиха представители на УНСС, Икономическия университет – Варна, Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“, Велико-търновския университет „Св. св. Кирил и Методий“ и Нов български университет.

В програмния съвет на конференция взеха участие проф. д.и.н. Стати Статев, проф. д.и.н. Румен Гечев, доц. д-р Ваня Иванова, доц. д-р Стела Ралева и доц. д-р Теодор Седларски. Членове на организационния комитет с ръководител доц. д-р Теодор Седларски бяха гл. ас. д-р Николай Величков, гл. ас. д-р Димитър Дамянов, гл. ас. д-р Аника Петкова и д-р Величка Николова.

Първа секция

В заседанието на секцията, ръководено от *доц. д-р Мария Марикина* (УНСС), участниците с доклади и изказвания, както и проведените дискусии се фокусираха върху съвкупност от важни аспекти, предизвикателства и проблеми на кризата в националното и световното стопанство.

В първия доклад „Експертни очаквания за световна икономическа криза“ *проф. д.с.н. Георги Найденов* (УНСС) анализира и направи обобщение на експертна оценка по проекта на Министерството на образованието и науката „Икономически, геополитически и социални рискове в развитието на съвременна България“. В него намериха отражение следните въпроси: (1) Очакват ли в близко бъдеще световна икономическа криза от мащаба или по-голяма от кризата през 2008-2012 г.? (2) Възможен ли е срив на финансовата система в близко бъдеще? (3) Ще се задълбочава ли водената в момента от най-развитите страни протекционистична политика? Има ли рискове от тази политика за развитието на световната икономика?

Доклад с особено голяма научна значимост представи доц. д-р Мария Марикина (УНСС) на тема „Икономическата криза в резултат на COVID-19 и глобалната конкурентоспособност“. Обект на изследването е световното стопанство след началото на пандемията, а въпросът, който проучва, е как кризата рефлектира върху конкурентоспособността. Анализирана е сегашната криза, като е посочено с какво тя се различава от предишните, и е разкрито отражението ѝ върху глобалната конкурентоспособност. Методологията на анализа се основава на представителни данни на IMD, Швейцария. В изследването са изведени конкретни заключения и препоръки за България в състояние на криза и за нейната конкурентоспособност.

Гл. ас. д-р Тодорка Кинева (УНСС) изнесе доклада „Социални политики в условия на COVID-19 – сравнителна перспектива“, посветен на актуална проблематика – съпоставка на провежданите социални политики в различни страни от ЕС и на Балканите за преодоляване на негативните последици от обявената от СЗО пандемия. Основната теза на автора е, че сравняването на социални политики на различни държави в условията на COVID-19 дава възможност да се разкрият ключови моменти и тенденции в тях, да се направи оценка на социалните мерки на всяка страна, както и да се взаимстват идеи и практики за усъвършенстване на социалната политика в България.

В доклада си „Съвкупна концентрация и макроикономически колебания“ гл. ас. д-р Александър Тодоров (Икономически университет - Варна) разглежда влиянието на големите компании върху макроикономическите колебания. За целта той използва методичен подход, предложен от френския икономист Ксавие Габе, който предполага, че колкото по-висока е съвкупната концентрация в икономиката, толкова по-силни ще са макроикономическите колебания. Авторът подлага на проверка тази хипотеза за България, като достига до изводи, че наличните данни не са в подкрепа на хипотезата и са в контраст с повечето изследвания върху други икономики до момента.

Информативен доклад на тема „Финансова интеграция и синхронизация на бизнес цикъла в Европейския съюз“ представи докторант Илия Куцаров (УНСС). В него са анализирани тенденциите при синхронизацията на бизнес цикъла и при финансовата интеграция в Европейския съюз, като са открити приликите и разликите в тяхната динамика. Използвайки индикатори, изведени на базата на панелни данни за периода 2001-2018 г., авторът достига до заключението, че до 2010 г. се отчита цикличност при синхронизацията на бизнес цикъла и значително нарастване, последвано след това от застой при финансовата интеграция.

Докторант Мехмед Расим (УНСС) в доклада си „COVID 19 – нов стрес тест за еврото?“ изложи разбирането, че „корона-кризата“ може да се превърне в повратна точка в процеса на европейската интеграция. Анализирайки накратко първите две десетилетия на историята на еврото, той подчерта предизвикателствата пред икономическата политика в Еврозоната. Според автора на европейско ниво трябва да се създадат единни рамкови условия за подкрепа

на националните правителства, което изисква „положителен цикъл на икономическа и политическа динамика“.

В доклада на докторант *Ивиан Вълев* (ПУ „Паисий Хилендарски“) „Кризата, свързана с COVID-19 – решения през погледа на неопределеността“ намериха място интересни проблеми, предизвикателства и решения в стопанския живот, които се появяват при сблъсък със състояние на неопределеност. Представеното изследване се опитва да отговори на въпроси като: как се реагира при неопределеност, как би могла да се намали и какъв е начинът, по който е правилно да се вземат решенията и да се процедира при сблъсък с неопределеност, а също възможно ли е да се зададат правила за изпълнение и политики при кризата COVID-19.

Във втората част от Секция I, ръководена от доц. д-р *Стела Ралева* бяха изнесени интересни доклади, посветени на макроикономическите ефекти от COVID-19, конвергенцията на икономиката на България и Евроразоната, прилагането на различни фискални мерки и внедряването на иновативни решения в отговор на кризата.

Началото на обсъжданията беше поставено с доклада на проф. д.и.н., д.п.н *Карим Наама* (ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“) „Икономика след коронавирус!“. Авторът разглежда темата за големия икономически спор между САЩ и Китай, определен не като война в истинския смисъл на думата, нито дори като икономическа война. Той изтъкна, че по същество това може да се окаже като ескалация на редица наказателни тарифи или данъци, които всяка страна е започнала да налага върху вноса от другата страна.

В доклада си „COVID-19 и макроикономиката на България: първоначални ефекти“ доц. д-р *Стела Ралева* (УНСС) представи интересен анализ на някои първоначални ефекти от пандемията за българската икономика, свързани с промените в съвкупното производство и в структурните характеристики на националната икономика, които съпостави със съответните изменения средно за ЕС и за другите държави-членки от ЦИЕ. Направеният анализ обуславя заключението, че свързаната с коронавируса икономическа криза в България не води до дивергентни процеси спрямо ЕС, но причинява известно влошаване на относителната позиция на страната ни сред държавите от ЦИЕ. Изследването доказва, че в условията на този екзогенен шок самата икономическа динамика се предопределя главно от разстроения очаквания на икономическите агенти. Това задълбочава проблема със спада на инвестициите и декапитализацията на икономиката и ще има неблагоприятни последици в средносрочен и дългосрочен хоризонт. Авторът достига и до извода, че промяната в структурата на добавената стойност по основни икономически сектори е по-малка от очакваната и по-слаба от тази в структурата на съвкупното търсене, като по-отчетливи изменения има във вътрешната структура на услугите.

В доклада „Междуетраслова структурна конвергенция на икономиката на България към Евроразоната“ гл. ас. д-р *Димитър Дамянов* (УНСС) анализира процеса на конвергенция на отрасловата структура на българската икономика

към Еврозоната през периода 2000-2019 г. Резултатите показват, че през целия период процесът протича бавно независимо от различията по отношение на реалното сближаване преди и след рецесията от 2009 г.

Гл. ас. д-р Николай Величков (УНСС) изнесе интересен доклад на тема „Реална и структурна конвергенция на България към Еврозоната“, като изследването обхваща периода 2000-2019 г. Според получените резултати до 2009 г. нарастването на дивергенцията в разходната структура на БВП е съпроводено с отчетливо изразена тенденция към сближаване на реалния БВП на човек от населението. Авторът приведе аргументи в подкрепа на извода, че следкризисният период се характеризира със значително увеличаване на структурната конвергенция и с проявлението на предимно дивергентни процеси по отношение на дохода на човек от населението.

В доклада на *гл. ас. д-р Кристина Стефанова* (УНСС) „Тенденции в разпределението на заетостта сред икономическите сектори в България и Еврозоната“, разглеждащ периода 2000-2018 г., е идентифицирана степента на съществуващите различия между България и държавите, приели еврото, и тяхната динамика по отношение на структурата на заетостта. Заключение от направения анализ е, че намаляването на различията между България и Еврозоната в тази област са необходимо условие за успешното интегриране на страната ни към паричния съюз.

Ас. д-р Величка Николова (УНСС) представи доклада „Фискални мерки в страните от Балканския регион в отговор на кризата с COVID-19“. Тя подчерта, че пандемията извежда на преден план ролята на фискалната политика и възможностите, които притежава фискалното управление посредством своите инструменти да противодейства на кризисни ситуации в икономиката. Фокусирайки се върху мерките, които предприемат страните от Балканския регион в отговор на кризата с COVID-19, авторът наблегна на това, че тези мерки са насочени основно към растящата необходимост от осигуряването на финансов ресурс за обезпечаване на различни дейности в областта на здравеопазването, за подпомагане на социалноосигурителните системи и за отчитане на новите реалности в сферата на образованието.

Последен в първата секция беше докладът на *докторант Антоан Шотаров* (УНСС) „Световната пандемия като катализатор за внедряване на иновативни решения“. Авторът обърна внимание на това, че държавите продължават да са изправени пред сложния въпрос за откриване на баланс между поддържането на икономиката, от една страна, и гарантирането на здравето и оцеляването на населението, от друга. Той посочи, че един от малкото положителни ефекти, предизвикани от пандемията, е стимулирането на внедряването и разработването на иновативни решения.

В хода на обсъжданията на представените доклади бяха дискутирани и други възможни ефекти от COVID-кризата, които засягат целия обществен живот и за които се очаква да се проявят в дългосрочен времеви хоризонт. Коментирано беше, че всяка криза се проявява като катализатор на определени процеси

в икономиката, които могат да бъдат свързани както със задълбочаване на някои съществуващи проблеми, така и с осигуряване на нови възможности.

Втора секция

В първото заседание на секцията, ръководено от *доц. д-р Ивайло Беев*, бяха представени научни доклади, обхващащи широк тематичен панел: от процесите на равнище централната нервна система, определящи икономически значимото поведение на стопанските субекти; през дейността, засягаща човешките ресурси, интерпретирана чрез корпоративната социална отговорност в условията на дигиталната трансформация; към теоретичното преосмисляне на факторното взаимодействие и емпирична оценка на динамиката на ключови макроикономически величини и механизми, вкл. и аспекта на влиянието на творческите индустрии, определящи управленските решения, които резултират в различни (секторни) стратегии. В представените доклади адекватно се конструира мисловната картина на икономическата действителност, благодарение на което стана възможно идентифицирането на основни предизвикателства – и пред теорията, и пред практиката. Заслуга за този отличен резултат от обсъжданията имат преди всичко участниците в секцията, към които се присъединиха и колеги от останалите секции.

Проф. д-р Мирослава Пейчева (УНСС) представи интересен доклад на тема „Социална отговорност в дигиталната трансформация на дейността по човешки ресурси“. Тя защити виждането, че дигиталната трансформация, променила начина на правене на бизнес, неминуемо се отразява и върху дейностите, свързани с човешките ресурси, като все по-често и в по-значим обем и области бизнесът прибягва към „услугите“ на изкуствения интелект в тази твърде специфична и доскоро „запазена“ само за хората дейност. Направи ли това дейността по човешки ресурси по-справедлива; съществуват ли рискове и (евентуално) какви и кои са те – това са част от въпросите, разгледани в изследването, които станаха предмет и на последвалата оживена дискусия.

Темата на доклада на *доц. д-р Вера Пиримова* (УНСС) беше „Проблеми пред иновациите и акценти в иновационната стратегия за интелигентна специализация на България (2014-2020 г.)“. Авторът анализира основните положения, залегнали в този стратегически документ, в няколко по-важни направления, като във всяко от тях „дигиталната нишка“ е ясно идентифицируема.

Състоялата се дискусия, сполучливо предвидена след представянето на всички доклади, по недвусмислен начин изведе именно „дигитализацията“ като водещ (централен) проблем. По един или друг начин тази проблематика присъстваше и в доклада на *доц. д-р Ивайло Беев* (УНСС) и *докторант Иван Тодоров* (УНСС) „Елементи от теорията за общественния избор“.

В доклада си „Емпиричен анализ на зависимостта между износа, преките чуждестранни инвестиции и иновациите в България (за периода 2007-2019 г.)“ *гл. ас. д-р Аника Петкова* (УНСС) доказва, че у нас зависимостта между тези показатели демонстрира непостоянно поведение през отделните години, като

не се откроява силно изразена положителна тенденция в развитието на високотехнологичния износ и разходите за научна и развойна дейност. Тя изтъкна, че това налага изготвянето на целенасочени политики, които да стимулират иновационната активност и да провокират ръст в реалния темп на икономически растеж.

В доклада „Невроикономически аспекти при валутната търговия“ *гл. ас. д-р Боян Иванчев* (УНСС) привежда аргументи в подкрепа на пряката зависимост на когнитивни психологически склонности за резултатите от валутната търговия на български трейдъри и как те се обуславят от произтичащите неврологични процеси. *Гл. ас. д-р Аглика Кънева* (УНСС) се спря на темата „Приемане на България във валутно-курсовия механизъм ERM II“, като проследи пътя на страната към Евророната и открие евентуалните ни предимства от членството в ERM II.

Докторант Радостина Стаменова (УНСС) представи доклада си „Пазарът на кредитни рейтинги и регулациите в ЕС“, в който анализира дейността на агенциите за кредитен рейтинг (АКР), имащи ключова роля за нормалното функциониране на дълговите пазари. Изследването разглежда проблема за финансовите регулации, като представя общоевропейския подход към надзора на АКР и прави опит за оценка на ефективността му чрез анализ на развитието на пазара на кредитни рейтинги в ЕС.

Особен интерес предизвика докладът със самостоятелно значение „Икономически принос на изкуствата, културните и творчески индустрии, културното наследство и културния туризъм в България“ на *гл. ас. д-р Диана Андреева-Попйорданова* (УНСС). В него са представени новите резултати от съвместно изследване със Столична община, което се осъществява в рамките на последните 10 години и е свързано с оценка на икономическия принос на изкуствата, културните и творчески индустрии, културното наследство и културния туризъм. Авторът посочи, че данните от изследването, както и някои методологични подходи, застъпени в него, биха могли да са основа за създаването на ефективна и ефикасна културна политика на национално и общинско ниво.

В предварително оповестената програма беше предвидено в работата на секцията да бъдат включени и други изследвания, но променящата се ситуация около извънредната епидемиологична обстановка по обективен начин попречи за пълноценното участие на останалите автори.

Във втората част на секцията с модератор *доц. д-р Ваня Иванова* (УНСС), в която активно участие взеха и представители на функциониращия Съвет по КСО към УНСС, бяха изнесени 10 доклада, обединени от общата проблематика на новите предизвикателства пред устойчивостта в развитието на икономиките. Както подчерта *доц. Иванова*, представените изследвания очертаха два ключови аспекта – екологизацията и дигитализацията на икономиките.

В първия от поредицата доклади, посветени на нуждата от екологична трансформация, „Стандартизацията и отговорното управление. Ролята на стандартите за налагане на „зелени“ модели на управление“, *проф. д-р Елка*

Василева (УНСС) подчерта че „зеленото“ управление се свързва преди всичко с екологичната отговорност на бизнеса, който в своето развитие не бива да оказва отрицателно въздействие върху околната среда на местно и глобално равнище. Според нея стандартите имат потенциал да изиграят съществена роля в това отношение на фона на богатия спектър от регулации и социални норми, свързани с устойчивото потребление и производство.

Тезата за нужда от по-ускорен преход към нови модели на екологодяща икономика застъпи и *доц. д-р Ваня Иванова* (УНСС) в своето изследване „Преходът към модел на кръгова икономика в България – състояние и тенденции“. Тя представи резултатите от сравнителен анализ на различни страни от ЕС, осъществяващи такъв преход, направен на базата на индекс на дивергенция. Според тези резултати до известна степен България изостава спрямо средните за ЕС индикатори, но има неизползвани възможности и те са свързани не просто с по-ефективната експлоатация на ресурсите, но и с възможността за радикална промяна в бизнес модела.

Докторант Виолена Ненчева (УНСС) представи доклада „Енергията на бъдещето и мястото на възобновяемите енергийни източници“. Тя се фокусира върху възобновяемите енергоизточници от ново поколение и анализира състоянието на сектора в различни страни, подчертавайки, че енергийното бъдеще на планетата е един от важните икономически въпроси, които трябва да бъдат решени както на глобално ниво, така и от всяка държава поотделно.

Екологичната проблематика беше застъпена и в доклада на *ел. ас. д-р Иван Божикин* (УНСС) „Водещи агролесовъдски системи и практики в България“. Авторът анализира техният принос за устойчивото развитие, като изтъкна, че те могат да забавят или да обърнат почвената ерозия и да увеличат плодovitостта на земята, да абсорбират въглеродния диоксид в атмосферата, да осигурят нови работни места и добавена стойност.

Наред с налагането на модели на екологичното развитие предизвикателство е и балансираното и устойчиво териториално развитие. В представения от *докторант Юлиан Моллов* (ПУ „Паисий Хилендарски“) доклад „Регионалната политика в България след присъединяването към Европейския съюз – особености и перспективи“ обект на изследване са политиките за намаляване на различията в социално-икономическото развитие между регионите за планиране от ниво NUTS 2. Изводите, до които достига авторът, са, че кохезията с регионите в ЕС е незадоволителна с изключение на прогреса на Югозападния район. Това повдига въпроси за адекватността и ефективността на регионалната политика и на системата за регионално развитие в страната.

В последвалата дискусия между участниците и гостите на заседанието бяха поставени множество въпроси за нуждата от по-радикални мерки, свързани с промяната и на публичните политики, и на бизнес моделите, и на обществените нагласи за трансформация. Другият важен акцент в работата в тази секция беше свързан с предизвикателствата пред пазара на труда в новите условия на дигитализация.

В доклада си „Влияние на дигитализацията върху пазара на труда“ ас. д-р Любослав Костов (УНСС) изтъкна, че светът на труда се насочва към несигурно бъдеще, чиито основни белези ще бъдат технологичната безработица, несигурната заетост, нестандартните форми на заетост, ниската или липсата на възможност за договаряне на ключови елементи от трудовия процес, дигиталната некомпетентност, както и застаряването на населението в глобален план. От решаващо значение според него ще е ефективността на икономическата политика, която страните ще реализират.

Според гл. ас. д-р Ралица Пандурска (УНСС) в съвременния пазар на труда познатите форми на заетост са променени под въздействието на глобализацията и ускорената дигитализация, което налага адаптирането му към новите реалности. В представения от нея доклад „Корпоративната социална отговорност в условията на дигитализация на трудовия пазар“ са проследени измененията на трудовия пазар, провокирани от бързата и повсеместна дигитализация, и е разгледана ролята на КСО за постигане на гъвкава сигурност и ефективна социална защита на служителите.

Дигитализацията засяга не само човешкия фактор, но и цялостния обществено-икономически живот. В доклада си „Предизвикателствата за осъществяване на търговията на дребно чрез различни канали“ доц. д-р Надежда Димова (Нов български университет) изведе на преден план предизвикателства и промените, които изискват от мениджърите бързи и адекватни решения не само за оцеляване на бизнеса, но и за привличане на нови клиенти. Тя обърна внимание на това, че всеки бизнес модел, вкл. и ритейлът, трябва да синхронизира своето съществуване с различните кризи, шокове, реструктуриране и политики.

Наред с безспорните предимства дигитализацията на съвременното общество поставя множество въпросителни и дори поражда опасения. Докладът на докторант Иванина Манчева (УНСС) „Тъмните страни на дигиталната трансформация“ систематизира аргументите в някои проблемни области като: въздействие върху трудовия пазар; пазарни структури и преразпределителни ефекти; влияние върху потребителските предпочитания и намаляване на разнообразието; ролята на дигиталната трансформация и на изкуствения интелект за формиране на уклони; възхода на дезинформацията.

В коментарите, дискусиите и разменените мнения участниците в този панел се обединиха около схващането, че новите предизвикателства са с дългосрочни проекции върху икономическото развитие и изискват бързи, адекватни и отговорни мерки още в сегашния момент, които да могат да гарантират резултатни ефекти в бъдеще.

Д-р Николай Величков, д-р Аника Петкова, д-р Величка Николова